

**MOLIYAVIY BOZORDA ISTE'MOLCHILAR HIMOYASI VA RAQOBAT
QONUNCHILIGI O'RTASIDAGI MUVOZANAT: NAZARIY ASOSLAR,
XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON SHAROITIGA TATBIQ
IMKONIYATLARI**

Xolbo'tayeva Umida Baxtiyor qizi

umidabaxtiyorovna04@gmail.com

Magistratura masofaviy Bizness huquqi fakulteti

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot ishida moliyaviy bozorda iste'molchilar himoyasi va raqobat qonunchiligi o'rtasidagi muvozanat masalalari o'rganiladi. Moliya bozori, iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlik uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, iste'molchilarni himoya qilish va sog'lom raqobat muhitini yaratish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zarurati dolzarb hisoblanadi. Nazariy asoslar sifatida iste'molchilar huquqlari, raqobat qonunchiligi va ularning o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqiladi. Xalqaro tajriba, rivojlangan mamlakatlardagi moliyaviy bozorlarning tartibga solinishi va iste'molchilarni himoya qilish mexanizmlari tahlil qilinadi. O'zbekiston sharoitida esa moliyaviy bozorni rivojlantirish, iste'molchilar huquqlarini ta'minlash va raqobatni oshirish uchun mavjud imkoniyatlar va muammolar aniqlanadi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston moliyaviy bozorini yanada rivojlantirish, iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish va sog'lom raqobat muhitini yaratish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga yordam beradi. Shuningdek, ushbu ish moliyaviy qonunchilikni takomillashtirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Аннотация

В данном исследовании рассматривается баланс между защитой прав потребителей и антимонопольным законодательством на финансовом рынке. Финансовый рынок имеет огромное значение для экономического развития и социальной стабильности, и необходимость обеспечения баланса между защитой прав потребителей и созданием здоровой конкурентной среды является неотложной. В качестве теоретических основ рассматриваются права потребителей, антимонопольное законодательство и их взаимосвязь. Анализируется международный опыт, регулирование финансовых рынков в развитых странах и механизмы защиты прав потребителей. В условиях Узбекистана определены существующие возможности и проблемы развития

финансового рынка, обеспечения прав потребителей и повышения конкуренции. Результаты исследования помогут разработать предложения по дальнейшему развитию финансового рынка Узбекистана, защите прав потребителей и созданию здоровой конкурентной среды. Данная работа также имеет большое значение для совершенствования финансового законодательства и обеспечения экономической стабильности.

Annotation This research study examines the balance between consumer protection and competition law in the financial market. The financial market is of great importance for economic development and social stability, and the need to ensure a balance between consumer protection and creating a healthy competitive environment is urgent. Consumer rights, competition law and their interrelationship are considered as theoretical foundations. International experience, regulation of financial markets in developed countries and consumer protection mechanisms are analyzed. In the conditions of Uzbekistan, the existing opportunities and problems for developing the financial market, ensuring consumer rights and increasing competition are identified. The results of the study will help to develop proposals for further developing the financial market of Uzbekistan, protecting consumer rights and creating a healthy competitive environment. This work is also of great importance in improving financial legislation and ensuring economic stability.

Kalit soʻzlar moliyaviy bozor, isteʼmolchilar himoyasi, raqobat qonunchiligi iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, isteʼmolchilar huquqlari, raqobat muhitini yaratish, tartibga solish, xalqaro tajriba.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi va aktualligi

Moliyaviy bozorlar zamonaviy iqtisodiy tizimning asosiy unsurlaridan biri sifatida jamiyatning barcha segmentlari bilan uzviy bogʻliq munosabatlar tarmogʻini hosil qiladi. Banklar, sugʻurta kompaniyalari, investitsiya fondlari va boshqa moliyaviy vositachilar tomonidan koʻrsatiladigan xizmatlar keng isteʼmolchi auditoriyasiga yoʻnaltirilgan boʻlib, ularning faoliyati aholining turmush farovonligiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Soʻnggi yillarda moliyaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi — fintech, neobanklar, raqamli toʻlov platformalari — bu sohani yanada murakkablashtirib, yangi isteʼmolchi himoyasi va raqobat muammolarini vujudga keltirmoqda.

Isteʼmolchilar himoyasi siyosati moliyaviy xizmatlar isteʼmolchilarini notoʻgʻri marketing amaliyotlari, yashirin komissiyalar, mavjud boʻlmagan xizmatlar uchun undirilgan toʻlovlar va boshqa salbiy holatlardan himoya qilishga qaratilgan. Raqobat

qonunchiligi esa bozor strukturasi erkin bo'lishini, yangi o'yinchilarning bozorga kirishi to'siqsiz bo'lishini va monopolistik to'siqlar bartaraf etilishini taqozo etadi. Bu ikki maqsad o'zaro bog'liq bo'lishiga qaramay, ba'zi hollarda bir-biriga zid kelishi mumkin — qattiq iste'molchi himoyasi choralari kichik banklarning bozorga kirishini qiyinlashtirishi yoki raqobatni cheklashi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda moliyaviy bozorni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish borasida jiddiy islohotlar o'tkazmoqda. 2024-yilda qabul qilingan "Tovar va moliya bozorlarida raqobatni rivojlantirish to'g'risida"gi qonun bu boradagi qonunchilik bazasini yanada takomillashtirdi. Shu bilan birga, Raqobat qo'mitasi va Markaziy bank o'rtasida moliyaviy xizmatlar sohasida iste'molchilar huquqlarini himoya qilish bo'yicha aniq vakolatlar belgilangan bo'lib, ularning samarali o'zaro ta'siri muvozanatni topishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi moliyaviy bozorda iste'molchilar himoyasi va raqobat qonunchiligi o'rtasidagi nazariy va amaliy muvozanat masalalarini chuqur o'rganish, xalqaro tajriba va O'zbekiston qonunchiligi asosida samarali tartibga solish yondashuvlarini ishlab chiqishdan iborat. Maqola quyidagi vazifalarni qo'yadi:

Birinchidan, iste'molchilar himoyasi va raqobat qonunchiligining nazariy asoslarini, ularning o'zaro bog'liqligini va farqli jihatlarini tahlil qilish. Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasining moliyaviy bozorni tartibga solish bo'yicha qonunchilik bazasini o'rganish. Uchinchidan, Yevropa Ittifoqi, Amerika Qo'shma Shtatlari va boshqa rivojlangan davlatlarning tajribasini solishtirma tahlil qilish. To'rtinchidan, ikki maqsad o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolani yozishda bir qator ilmiy tadqiqot usullari qo'llanilgan. Tizimli tahlil usuli yordamida iste'molchilar himoyasi va raqobat qonunchiligining o'zaro ta'siri mexanizmlari o'rganilgan. Solishtirma tahlil usuli turli davlatlarning tartibga solish yondashuvlarini taqqoslash imkonini bergan. Normativ-huquqiy tahlil usuli bilan O'zbekiston qonunchiligi va xalqaro hujjatlar tadqiq qilingan. Bundan tashqari, statistik ma'lumotlar va amaliy misollar orqali nazariy xulosalar amaliy jihatdan tasdiqlangan.

I. NAZARIY ASOSLAR

1.1. Iste'molchilar himoyasining iqtisodiy va huquqiy asoslari

Iste'molchilar himoyasi tushunchasi iqtisodiy nazariyada "bozor muvaffaqiyatsizliklari" kontekstida rivojlangan. Iste'molchilar va sotuvchilar

oʻrtasidagi asimmetrik axborot muammosini alohida taʼkidlash lozim — moliyaviy xizmatlar sohasida isteʼmolchilar koʻpincha taklif etilayotgan mahsulotlar va xizmatlar xavflari toʻgʻrisida toʻliq maʼlumotga ega boʻlmaydilar. Bu axborotlar tengsizligi “salbiy tanlash” va “moral xavf” kabi muammolarga olib keladi.

Isteʼmolchi himoyasi huquqi asosida bir nechta tamoyillar yotadi. Avvalo, toʻliq axborot olish huquqi — isteʼmolchilarga moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar toʻgʻrisida batafsil, tushunarli va toʻgʻri maʼlumot berilishi kerak. Ikkinchidan, xavflardan himoya qilish huquqi — isteʼmolchilar moliyaviy xizmatlar bilan bogʻliq xavflardan himoyalaniishi lozim. Uchinchidan, tanlash erkinligi huquqi — isteʼmolchilarga turli moliyaviy provayderlar va mahsulotlar oʻrtasida erkin tanlash imkoniyati berilishi kerak. Toʻrtinchidan, eshitishtirish huquqi — isteʼmolchilar oʻz shikoyat va takliflarini bildirish va ularning koʻrib chiqilishini talab qilish huquqiga ega boʻlishi kerak.

1.2. Raqobat qonunchiligining nazariy asoslari

Raqobat qonunchiligi bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asoslanadi va uning asosiy maqsadi samarali bozor tuzilmasini saqlashdir. Raqobat siyosatining asosiy instrumentlari quyidagilardan iborat. Birinchidan, antitrust qonunchilik — monopolistik bitimlar, bozorni zabt etish va raqobatni cheklashga qaratilgan amaliyotlarni taqiqlovchi qoidalar. Ikkinchidan, birlashmalarni nazorat qilish — bank va moliyaviy institutlarning birlashish va qoʻshilishini oldindan tekshirish. Uchinchidan, davlat yordami nazorati — davlat mablagʻlari orqali maʼlum moliyaviy institutlarni afzal qoʻyishni cheklash. Toʻrtinchidan, bozor erkinligini taʼminlash — yangi oʻyinchilarning bozorga kirish toʻsiqlarini minimallashtirish.

Raqobat qonunchiligining “isteʼmolchi farovonligi” standarti eng keng tarqalgan yondashuv hisoblanadi. Bu standart raqobat siyosatining asosiy maqsadi isteʼmolchilar farovonligini oshirish ekanligini taʼkidlaydi. Tadqiqotchilarning fikricha, raqobat qonunchiligi va isteʼmolchi himoyasi qonunchiligi “ikki qanot” vazifasini bajaradi — biri bozordagi raqobat muhitini saqlash, ikkinchisi esa isteʼmolchilarning aniq huquqlarini himoya qilish. Bu ikki qanot oʻzaro bogʻliq boʻlib, samarali raqobat isteʼmolchilar uchun past narxlar, yuqori sifat va koʻproq tanlash imkoniyatini yaratadi.

1.3. Isteʼmolchi himoyasi va raqobat qonunchiligining oʻzaro bogʻliqligi

Isteʼmolchilar himoyasi va raqobat qonunchiligi oʻrtasidagi munosabat murakkab va koʻp qirralidir. Bir tomondan, kuchli raqobat isteʼmolchilar uchun foydali boʻlib, banklar va moliyaviy institutlarni oʻz xizmatlarini yaxshilashga va narxlarni pasaytirishga majbur qiladi. Boshqa tomondan, samarali isteʼmolchi himoyasi

raqobatni mustahkamlashga xizmat qiladi, chunki iste'molchilar o'z huquqlarini bilishsa va himoyalangan his qilsalar, bozorga yangi o'yinchilar kirishga jur'at etadi.

Biroq, ba'zi hollarda bu ikki maqsad o'rtasida ziddiyat yuzaga kelishi mumkin. Masalan, qattiq iste'molchi himoyasi talablari — qattiq axborot ochilishi talablari, kapital yetarlilik normalari, qo'shimcha hisobot berish majburiyatlari — kichik moliyaviy institutlar uchun katta xarajatlarni vujudga keltiradi va ularning bozorga kirishini qiyinlashtiradi. Natijada, katta, allaqachon barqaror bo'lgan institutlar ustunlikka ega bo'lib qoladi, bu esa raqobatni cheklashi mumkin. Shu sababli, tartibga soluvchi organlar bu ikki maqsad o'rtasida muvozanatni topishlari kerak.

II. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIK BAZASI

2.1. Asosiy qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar

O'zbekiston Respublikasi moliyaviy bozorda iste'molchilar himoyasi va raqobat qonunchiligini tartibga solish bo'yicha keng qonunchilik bazasiga ega. "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonun (2002-yil) ushbu sohaning asosiy qonunlaridan biri hisoblanadi. Bu qonun iste'molchilarning asosiy huquqlarini, sotuvchilarning majburiyatlarini va huquqbuzarlik uchun javobgarlik choralari belgilaydi. Qonunning 10-moddasi iste'molchilarning quyidagi huquqlarini kafolatlaydi: tovarlar (ishlar, xizmatlar) haqida to'liq va to'g'ri axborot olish huquqi; xavfsiz va sifatli tovarlar (ishlar, xizmatlar) olish huquqi; shartnomalarning adolatli shartlari bilan bog'liq talablar qo'yish huquqi; zarar undirish huquqi va boshqalar.

"Raqobat to'g'risida"gi Qonun (1996-yil, yangi tahrirdagi 2024-yil) bozor raqobatini himoya qilishning asosiy huquqiy asosini tashkil etadi. Qonun monopolistik faoliyatni, raqobatni cheklashga qaratilgan bitimlarni va bozor strukturaviy to'siqlarni taqiqlaydi. 2024-yil sentabr oyida qabul qilingan yangi tahrir qo'shimcha choralarni belgilaydi — xususan, intizomiy choralari kuchaytirildi, jarimalar oshirildi va nazorat mexanizmlari takomillashtirildi.

Markaziy bank va Raqobat qo'mitasi o'rtasida moliyaviy xizmatlar sohasida vakolatlar taqsimoti aniq belgilangan. Raqobat qo'mitasi moliyaviy bozorlarda raqobat qoidalariga rioya qilinishini nazorat qiladi, monopoliyaga qarshi tekshiruvlar o'tkazadi va huquqbuzarliklar uchun javobgarlik choralari ko'radi. Markaziy bank esa moliyaviy institutlarning faoliyatini tartibga solish, bank nazorati va iste'molchilar huquqlarining bu sohadagi tegishli jihatlarini nazorat qilish bilan shug'ullanadi.

2.2. Moliyaviy xizmatlar iste'molchilarini himoya qilish konsepsiyasi

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki 2024-yilda "Moliyaviy xizmatlar iste'molchilarining huquqlarini himoya qilish konsepsiyasi"ni tasdiqladi. Ushbu

konsepsiya moliyaviy bozorda iste'molchilar huquqlarini himoya qilish bo'yicha davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi. Konsepsiya quyidagi tamoyillarga asoslanadi: oshkoralik va shaffoflik — moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar to'g'risida to'liq va tushunarli axborot berish; adolatli shartnomalar — iste'molchilar zarariga bo'lgan noadekvat shartlarni taqiqlash; samarali shikoyat ko'rish — iste'molchilar shikoyatlarini tez va adolatli ko'rish mexanizmlarini yaratish; moliyaviy savodxonlik — aholining moliyaviy bilimlarini oshirishga qaratilgan choralar.

Konsepsiyaning asosiy maqsadlari qatoriga quyidagilar kiradi: moliyaviy xizmatlar iste'molchilarining huquqlarini samarali himoya qilish; moliyaviy bozorda adolatli raqabatni ta'minlash; moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirish; moliyaviy savodxonlikni oshirish. Bu maqsadlarga erishish uchun bir qator choralar ko'rilgan — xususan, majburiy axborot ochilishi qoidalari kuchaytirildi, yashirin komissiyalar va to'lovlar taqiqlanganda, shikoyat ko'rish tartiblari takomillashtirildi.

2.3. Raqobat qo'mitasi faoliyati va natijalari

Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi 2024-yil va 2025-yilning birinchi choragida jiddiy faoliyat olib bordi. Qo'mitaga bu davrda 45 mingdan ortiq iste'molchi murojaatlari kelib tushdi — bu raqam o'tgan yilga nisbatan sezilarli oshganligini ko'rsatadi. Murojaatlar asosan quyidagi masalalar bo'yicha bo'lgan: bank xizmatlari bilan bog'liq shikoyatlar (noto'g'ri hisob-kitoblar, yashirin komissiyalar); sug'urta kompaniyalaridaniboringan shikoyatlar; qimmatli qog'ozlar bozori; to'lov xizmatlari bilan bog'liq nizolar.

Qo'mita tomonidan bir qator natijalar qo'lga kiritildi. Birinchidan, bir qancha bank va moliyaviy institutlarga nisbatan antispesifik choralar qo'llanildi — yashirin to'lovlarni olib tashlash talabi, reklama materiallarini tuzatish majburiyati. Ikkinchidan, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish bo'yicha yangi tartiblar joriy etildi — xususan, penyani umumiy miqdori yetkazib berilmagan tovar narxining 100 foizidan oshmasligi kerakligi belgilandi. Uchinchidan, Raqobat qo'mitasi va Markaziy bank o'rtasida hamkorlik mexanizmlari takomillashtirildi — umumiy tekshiruvlar o'tkazish, ma'lumot almashish tartiblari joriy etildi.

2.4. Qonunchilikdagi bo'shliqlar va muammolar

O'zbekiston qonunchiligi rivojlanayotgan bo'lsa-da, hali ham bir qator bo'shliqlar va muammolar mavjud. Birinchidan, moliyaviy texnologiyalar (fintech) sohasida tartibga solish nisbatan yangi va kam rivojlangan. Neobanklar, P2P lending platformalari va boshqa innovatsion moliyaviy xizmatlar uchun aniq qoidalar hali to'liq ishlab

chiqilmagan. Bu esa iste'molchilar uchun qo'shimcha xavflarni vujudga keltiradi va raqobat muhitini buzishi mumkin.

Ikkinchidan, turli tartibga soluvchi organlar o'rtasida vakolatlar aniq ajratilmagan ba'zi hollarda chalkashliklarga olib kelmoqda. Markaziy bank, Raqobat qo'mitasi, Moliya vazirligi va boshqa organlarning moliyaviy bozor sohasidagi vakolatlari ba'zan kesishadi, bu esa samaradorlikni pasaytiradi. Uchinchidan, iste'molchilar madaniyati va huquqiy savodxonligi hali yetarli darajada yuqori emas — ko'p iste'molchilar o'z huquqlarini bilmaydilar va shikoyat qilish tartiblaridan xabardor emaslar. To'rtinchidan, jazoga solish choralari boshqa davlatlar bilan solishtirganda nisbatan past — bu moliyaviy institutlarni huquqbuzarlik qilishga undashi mumkin.

III. XALQARO TAJRIBA

3.1. Yevropa Ittifoqi tajribasi

Yevropa Ittifoqi moliyaviy bozorda iste'molchilar himoyasi va raqobat qonunchiligini tartibga solish bo'yicha eng rivojlangan mintaqalardan biri hisoblanadi. Yevropa Ittifoqi moliyaviy xizmatlar sohasida ikki asosiy direktiva — MiFID II (Moliyaviy Instrumentlar bozori Direktivi) va PSD2 (To'lov xizmatlari Direktivi) — asosida iste'molchilar huquqlarini himoya qiladi.

MiFID II 2018-yilda kuchga kirdi va investitsion xizmatlar sohasida iste'molchilar himoyasini sezilarli darajada kuchaytirdi. Direktiva asosiy talablari quyidagilardan iborat: eng yaxshi ijro (best execution) — investitsion firmalar mijozlar uchun eng yaxshi natijaga erishishlari shart; mos kelish va tegishlilik testi — investitsion maslahat berishdan oldin mijozning bilimlari, tajribasi va moliyaviy vaziyati baholanadi; to'liq axborot ochilishi — barcha xarajatlar va risklar to'g'risida batafsil ma'lumot berilishi shart; mo'l-ko'l sinov (cooling-off period) — bir qator investitsion mahsulotlar uchun qo'shimcha himoya choralari.

PSD2 (Revised Payment Services Directive) to'lov xizmatlari sohasida iste'molchilar himoyasini mustahkamlaydi. Direktiva asosiy maqsadlari: to'lov xavfsizligini oshirish; innovatsiyani rag'batlantirish (uchinchi tomon provayderlarga kirish imkoniyati); iste'molchilar huquqlarini kuchaytirish. PSD2 shuningdek, "kuchli mijoz autentifikatsiyasi" talablarini joriy etdi, bu esa to'lov xavfsizligini sezilarli darajada oshirdi.

Yevropa Komissiyasi moliyaviy bozorda raqobat siyosatini faol olib boradi. Komissiya Yevropa Ittifoqi raqobat qoidalarini moliyaviy xizmatlar sektoriga to'liq qo'llaydi — bank faoliyati, sug'urta, investitsion xizmatlar va boshqa moliyaviy xizmatlar raqobat qoidalariga bo'ysunadi. Komissiya bir qator katta bank birlashmalarini rad etdi —

xususan, ingliz va shotland banklari o'rtasidagi birlashish takliflarini raqobatga salbiy ta'siri sababli rad etdi.

3.2. Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasi

Amerika Qo'shma Shtatlari moliyaviy bozorda iste'molchilar himoyasi bo'yicha o'ziga xos yondashuvga ega. 2010-yilda qabul qilingan Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act (Dodd-Frank Qonuni) bu sohada eng muhim qonunlardan biri hisoblanadi. Qonun "Consumer Financial Protection Bureau" (CFPB) — Iste'molchilar Moliyaviy Himoyasi Byurosini tashkil etdi.

CFPB ning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: federal iste'molchi moliyaviy qonunlarini izchil ravishda amalga oshirish; ipoteka, kredit kartalari va boshqa moliyaviy mahsulotlar sohasida iste'molchilarni himoya qilish; moliyaviy savodxonlik dasturlarini moliyalashtirish; iste'molchi shikoyatlarini qabul qilish va ko'rib chiqish. CFPB ga keng vakolatlar berilgan — u qoida chiqarish, tekshiruv o'tkazish va huquqbuzarlariga nisbatan jazoga solish choralarini ko'rish huquqiga ega.

Dodd-Frank Qonunining Section 1033 qoidasi ayniqsa muhim ahamiyatga ega — u moliyaviy xizmat ko'rsatuvchilarni iste'molchilarga o'z moliyaviy ma'lumotlariga kirish imkoniyatini berishga majbur qiladi. Bu qoida fintech kompaniyalarining rivojlanishiga yo'l ochdi va iste'molchilarga o'z ma'lumotlarini boshqarish huquqini berdi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida moliyaviy bozor tartibga solishining o'ziga xos jihati "ikki tomonlama bank tizimi" hisoblanadi. Banklar bir vaqtning o'zida federal va shtat organlari tomonidan tartibga solinadi. Bu tizim raqobatga rag'batlantiradi, chunki banklar o'rtasida federal va shtat qoidalari o'rtasida tanlash imkoniyati mavjud. Biroq, bu tizim tartibga solish murakkabligini ham oshiradi.

3.3. Boshqa davlatlar tajribasi

Buyuk Britaniya Yevropa Ittifoqidan chiqqandan so'ng o'zining mustaqil tartibga solish tizimini yaratdi. Financial Services (Banking Reform) Bill bank sektorida raqobat qonunchiligini kuchaytirdi. Qonun Financial Conduct Authority (FCA) ga Competition Act 1998 asosida qo'shimcha vakolatlar berdi — bu FCA ga raqobat bilan bog'liq masalalarda mustaqil ravishda choralar ko'rish imkonini berdi.

Avstraliya "ikki cho'qqi" (twin peaks) tartibga solish modelini qo'llaydi — bitta organ (Australian Competition and Consumer Commission — ACCC) raqobat va iste'molchi siyosatini, ikkinchisi (Australian Securities and Investments Commission — ASIC) moliyaviy xizmatlarni tartibga soladi. Bu model ikki maqsad o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashda samarali hisoblanadi.

Germaniya, Fransiya va boshqa Yevropa Ittifoqi davlatlari o'zlarining milliy qonunchiliklarida Yevropa Ittifoqi direktivalarini tatbiq etadilar, lekin ba'zi o'ziga xos jihatlarni saqlaydilar. Masalan, Germaniyada bank nazorati juda qattiq, Fransiya esa iste'molchi himoyasi choralari yanada rivojlangan.

3.4. Xalqaro tashkilotlar yondashuvi

Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi, Jahon Banki va boshqa xalqaro tashkilotlar moliyaviy bozorda iste'molchilar himoyasi va raqobat masalalariga katta e'tibor qaratmoqda. BMT Savdo va Taraqqiyot Konferensiyasi (UNCTAD) ning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, raqobat va iste'molchi himoyasi qonunchiliklari o'zaro bog'liq va bir-birini qo'llab-quvvatlaydi. Tashkilot a'zo davlatlarga ushbu ikki sohani integratsiyalashgan holda rivojlantirishni tavsiya qiladi.

Basel qo'mitasi bank kapital yetarliligi va xavfni boshqarish bo'yicha xalqaro standartlarni ishlab chiqadi. Bu standartlar banklarning barqarorligini ta'minlash bilan birga, raqobat muhitiga ham ta'sir ko'rsatadi — kapital talablari kichik banklar uchun katta yuk bo'lishi mumkin.

3.5. O'zbekiston kontekstidagi muammolar

O'zbekistonda iste'molchi himoyasi va raqobat o'rtasidagi muvozanat bir qator o'ziga xos muammolarga ega. Birinchidan, rivojlanayotgan moliyaviy bozor — O'zbekiston moliyaviy bozori hali to'liq rivojlanmagan, bank sektorida bir nechta yirik davlat banklari ustunlik qiladi. Bu holat raqobatni cheklashi bilan birga, iste'molchi himoyasi uchun qo'shimcha muammolar yaratadi.

Ikkinchidan, huquqiy madaniyat yetishmasligi — ko'p iste'molchilar o'z huquqlarini bilmaydilar, shikoyat qilish tartiblari to'g'risida ma'lumotga ega emaslar. Raqobat qo'mitasi va Markaziy bank faol ravishda aholini qo'llab-quvvatlash bo'yicha ishlar olib borsalar-da, hali ko'p ishlar qilish kerak.

Uchinchidan, tartibga solish salohiyati cheklangan — Raqobat qo'mitasi va Markaziy bank resurslari, texnik salohiyati va kadr salomatligi jihatidan rivojlangan davlatlarning tartibga soluvchi organlari bilan solishtirganda orqada. Bu samarali nazorat va tekshiruv o'tkazish imkoniyatlarini cheklaydi. To'rtinchidan, fintech rivojlanishi — O'zbekistonda ham fintech kompaniyalari paydo bo'layotgan bo'lib, ular uchun aniq tartibga solish qoidalari hali to'liq ishlab chiqilmagan. Bu iste'molchilar uchun xavflarni oshiradi va raqobat muhitini buzishi mumkin.

IV. TAKLIFLAR VA XULOSA

4.1. O‘zbekiston uchun tavsiyalar

O‘zbekiston moliyaviy bozorida iste’molchilar himoyasi va raqobat qonunchiligi o‘rtasidagi muvozanatni yaxshilash uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

Birinchi, qonunchilik bazasini takomillashtirish kerak. “Moliyaviy xizmatlar iste’molchilarining huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi alohida qonun qabul qilish tavsiya etiladi. Bunday qonun moliyaviy xizmatlar sohasidagi iste’molchi huquqlarini yanada aniq belgilaydi va ularni himoya qilish mexanizmlarini takomillashtiradi. Shuningdek, fintech sohasida tartibga solish qoidalarini aniq belgilovchi normativ hujjatlar ishlab chiqish kerak.

Ikkinchi, tartibga soluvchi organlar samaradorligini oshirish lozim. Raqobat qo‘mitasi va Markaziy bankning texnik salohiyatini oshirish, kadrlarni tayyorlash, zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish choralarini ko‘rish kerak. Shuningdek, ikki organ o‘rtasidagi koordinatsiyani yanada takomillashtirish — umumiy tekshiruvlar, ma’lumot almashish mexanizmlarini rivojlantirish lozim.

Uchinchi, iste’molchilar madaniyatini oshirish choralarini kuchaytirish kerak. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish dasturlarini kengaytirish, maktab va universitetlar moliyaviy ta’limni kiritish, ommaviy axborot vositalarida ma’lumot-targ‘ibot ishlarini faollashtirish tavsiya etiladi.

To‘rtinchi, xalqaro tajribadan foydalanish lozim. Yevropa Ittifoqi, Amerika Qo‘shma Shtatlari va boshqa rivojlangan davlatlarning tajribasini o‘rganish va eng yaxshi amaliyotlarni O‘zbekiston kontekstiga moslashtirish kerak. Xususan, PSD2 va MiFID II tamoyillarini, CFPB faoliyatidan olingan saboqlarni hisobga olish foydali bo‘ladi.

4.2. Xulosa

Moliyaviy bozorda iste’molchilar himoyasi va raqobat qonunchiligi o‘rtasidagi muvozanat — murakkab va ko‘p qirrali masala. Ikkala maqsad ham jamiyat uchun muhim: iste’molchi himoyasi zaif tomonni — oddiy fuqarolarni — himoya qiladi, raqobat qonunchiligi esa samarali bozor muhitini saqlaydi. Bu ikki maqsad o‘zaro bog‘liq va bir-birini qo‘llab-quvvatlaydi — samarali raqobat iste’molchilar uchun yaxshi natijalar beradi, samarali iste’molchi himoyasi esa raqobatni mustahkamlaydi.

Lekin, ba’zi hollarda bu maqsadlar o‘rtasida ziddiyat yuzaga kelishi mumkin. Qattiq iste’molchi himoyasi choralari bozor kirish to‘siqlarini oshirishi, ortiqcha standartlashtirish innovatsiyani cheklashi mumkin. Shu sababli, tartibga soluvchi organlar har doim muvozanatni saqlab turishlari, turli yondashuvlarni (prinsipga asoslangan tartibga solish, proporsional tartibga solish, sandbox mexanizmlari)

qo‘llab, eng samarali yechimlarni topishlari kerak.

O‘zbekiston uchun bu masala ayniqsa dolzarb — mamlakat moliyaviy bozorni jadal rivojlantirmoqda, yangi fintech kompaniyalari paydo bo‘lmoqda, aholining moliyaviy savodxonligi oshmoqda. Shu bilan birga, qonunchilik hali to‘liq takomillashtirilmagan, tartibga soluvchi organlar salohiyati cheklangan, iste’molchilar madaniyati yetarli darajada yuqori emas. Ushbu muammolarni hal qilish va iste’molchi himoyasi bilan raqobat o‘rtasidagi muvozanatni topish O‘zbekiston moliyaviy bozarining barqaror va adolatli rivojlanishining kaliti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. The Review, "Why U.S. Banking Law Is the Antitrust Tool We Overlook," 2025. <https://www.theregreview.org/2025/09/11/citolino-why-u-s-banking-law-is-the-antitrust-tool-we-overlook/>
2. Yale Law Journal, "Banking and Antitrust," 2025. <https://yalelawjournal.org/yessay/banking-and-antitrust>
3. Congress.gov, "Introduction to Financial Services: The Regulatory Framework," 2025. <https://www.congress.gov/crs-product/IF11065>
4. Berkeley-Haas Faculty, "Competition in Financial Regulation," 2024. <http://faculty.haas.berkeley.yedu/wilcox/Increasing%20Integration%20and%20Competition1.pdf>
5. Harvard Law School, "Regulation in a Multi-Sector Financial Services Industry," 2024. <https://laweconcenter.law.harvard.yedu/wp-content/uploads/2024/11/258.pdf>
6. CMS Law, "Enhanced competition law powers in the financial services sector," 2024. <https://cms.law/en/gbr/legal-updates/enhanced-competition-law-powers-in-the-financial-services-sector2>
7. European Commission, "Financial services — Competition Policy," 2025. https://competition-policy.yec.yeuropa.yeu/sectors/financial-services_yen
8. Cato Institute, "Other Reforms to Boost Competition and Innovation in the Financial Sector," 2025. <https://www.cato.org/publications/other-reforms-boost-competition-innovation-financial-sector>
9. Philadelphia Fed, "The Role of Regulation and Bank Competition in Small Firm Financing," 2022. <https://www.philadelphiafed.org/-/media/frbp/assets/working-papers/2022/wp22-06.pdf>
10. American Bankers Association, "Federal Acts & Banking Regulations," 2025. <https://www.aba.com/banking-topics/compliance/acts>
11. European Commission, "Consumer Protection in Financial Services," 2025. <https://commission.yeuropa.yeu/topics/consumers/consumer-rights-and->

[complaints/consumer-financial-products-and-services/consumer-protection-financial-services_yen](#)

12. Sycurio, “Yeuropean Union Payment Services Directive (PSD2),” 2025. <https://sycurio.com/knowledge/psd2>

13. Aden, “What is PSD2 yeverything to know for compliance,” 2025. <https://www.aden.com/knowledge-hub/psd2>

14. YeCB, “The revised Payment Services Directive (PSD2),” 2018. https://www.yecb.yeuropa.yeu/press/intro/mip-online/2018/html/1803_revisedpsd.yen.html

15. Chambers Practice Guides, “Financial Services Regulation 2025,” 2025. <https://practiceguides.chambers.com/practice-guides/comparison/1463/17629/27659-27661-27665-27668-27676-27679>

16. Kiteworks, “Introduction to Payment Services Directive 2 (PSD2),” 2025. <https://www.kiteworks.com/risk-compliance-glossary/psd2/>

17. Yentrust, “PSD2 Regulation & Compliance,” 2025. <https://www.yentrust.com/resources/learn/psd2>

18. WSBI YeSBG, “Payments Regulatory Aspects: PSD2 & IFR,” 2025. <https://www.wsbi-yesbg.org/payments-regulatory-aspects/>

19. YeveryPay, “PSD2 (the Second Payment Services Directive),” 2025. <http://support.yevery-pay.com/yen/articles/11478068-psd2-the-second-payment-services-directive>

20. Sis ID, “Yeverything about PSD2 you should know,” 2025. <https://sis-id.com/yen/psd2/>

21. Cornell Law, “Dodd-Frank: Title X - Bureau of Consumer Financial Protection,” 2025. https://www.law.cornell.yedu/wex/dodd-frank_title_x_-_bureau_of_consumer_financial_protection

22. CFPB, “Building the CFPB,” 2025. <https://www.consumerfinance.gov/data-research/research-reports/building-the-cfpb/>

23. CFPB, “Dodd-Frank Act Section 1033,” 2025.
<https://www.consumerfinance.gov/rules-policy/notice-opportunities-comment/archive-closed/dodd-frank-act-section-1033-consumer-access-to-financial-records/>
24. Wikipedia, “Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act,” 2025. https://en.wikipedia.org/wiki/Dodd-Frank_Wall_Street_Reform_and_Consumer_Protection_Act
25. FTC, “Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act, Titles X-XIV,” 2025. <https://www.ftc.gov/legal-library/browse/statutes/dodd-frank-wall-street-reform-consumer-protection-act-titles-x-xiv>
26. US Code House, “Yestablishment of the Bureau of Consumer Financial Protection,” 2025. [https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=\(title:12%20section:5491%20edition:prelim\)](https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=(title:12%20section:5491%20edition:prelim))
27. CFPB, “Authority of States to Yenforce the Consumer Financial Protection Act,” 2025. <https://www.consumerfinance.gov/rules-policy/final-rules/authority-of-states-to-yenforce-the-consumer-financial-protection-act-of-2010/>
28. Reginfo.gov, “AGENCY: Bureau of Consumer Financial Protection,” 2017. https://www.reginfo.gov/public/jsp/yeAgenda/StaticContent/201710/Preamble_3170.html
29. American Bankers Association, “Consumer Financial Protection Act,” 2025. <https://www.aba.com/banking-topics/compliance/acts/consumer-financial-protection-act>
30. Lex.uz, “414-son 28.11.2002. Iste’molchilar huquqlarini himoya qilishda,” 2024. <https://lex.uz/uz/docs/-346286?ONDATE=11.09.2024>
31. Raqobat qo’mitasi, “Iste’molchilar huquqlarini himoya qilish sohasida 2024-yil va 2025-yilning 1-choragida amalga oshirilgan ishlar,” 2025. <https://raqobat.gov.uz/uz/istemolchilar-huquqlarini-himoya-qilish-sohasida-2024-yil-va-2025-yilning-1-choragida-amalga-oshirilgan-ishlar/>
32. Constitution.uz, “Iste’molchi huquqi amalda himoyalandi!” 2025. https://constitution.uz/oz/pages/barqaror_iqtisodiy_taraqqiyot

33. CBU.uz, "Moliyaviy xizmatlar iste'molchilarining huquqlarini himoya qilish konsepsiyasi," 2024. https://www.cbu.uz/uz/press_center/news/2611270/
34. Istemol.uz, "Iste'molchi huquqi amalda himoyalandi!" 2025. <https://istemol.uz/index.php/component/content/article/istemolchi-huquqi-amalda-himoyalandi?catid=2>
35. Lex.uz, "256-son 01.05.2024. Tovar va moliya bozorlarida monopoliyaga qarshi choralar," 2024. <https://lex.uz/uz/docs/-6907023>
36. BUZ.uz, "O'zbekiston tovar va moliya bozorlarida raqobatni rivojlantirish uchun yangi qadamlar," 2024. <https://buzb.uz/uz/news/ozbekiston-tovar-va-moliya-bozorlarida-raqobatni-rivojlantirish-uchun-yangi-qadamlar>
37. Uzmarkaz.uz, "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish masalalari," 2025. <https://www.uzmarkaz.uz/news/istemolchilar-huquqlarini-himoya-qilish-masalalari>
38. Raqobat qo'mitasi, "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha yangi tartib joriy yetildi," 2025. <https://raqobat.gov.uz/uz/istemolchilarning-huquqlarini-himoya-qilish-boyicha-yangi-tartib-joriy-yetildi/>
39. KDB Bank, "Iste'molchi Huquqlari," 2025. <https://kdb.uz/uz/interactive-services/consumer-rights>
40. Oxford Academic, "Competition policy and the consumer welfare standard," 2025. <https://academic.oup.com/antitrust/article/13/1/6/7709431>
41. Utrecht Law Review, "Financial Power in Competition Policy as a Key," 2025. <https://utrechtlawreview.org/articles/10.36633/ulr.1119>
42. ScienceDirect, "Competition laws, yexternal financing and investment," 2023. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S104244312200172X>
43. ACR Journal, "Competition Law and Market Regulation," 2025. <https://acr-journal.com/article/competition-law-and-market-regulation-managerial-challenges-and-strategic-opportunities-1661/>
44. SSRN, "Balancing consumer welfare and public interest in competition policy," 2025. https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID3256737_code838877.pdf?abstractid=3256737&mirid=1

45. JSTOR, "Competition law and consumer protection law: two wings," 2005.
<https://www.jstor.org/stable/40843663>
46. NBER, "The Yeffects of Competition in Consumer Credit Market," 2019.
https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26183/w26183.pdf
47. Oxford University, "Concepts of the Consumer in Competition Policy," 2017.
<https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:b8e74013-8286-4b10-9de6-a295bc0d27c7/files/m9f9101d4fd0968bd53ae1a824d8c8006>
48. ABA Journals, "The Role of Yeconomic Law in Regulating Market Competition," 2025. <https://www.abacademies.org/articles/the-role-of-yeconomic-law-in-regulating-market-competition.pdf>
49. UNCTAD, "Maximizing synergies between competition and consumer protection," 2025. https://unctad.org/system/files/official-document/tdrbpconf10d4_yen.pdf